

Az első esetben egy darabot mutat a tanár, a második esetben legalább 2–3 darabot, olykor többet is, hogy valóban érzékelni tudják, többszámról van szó.

Az auditív szemléltetésnek szintén nagy szerepe van ezeken az órákon. Nem foglalkozunk hangképzéssel, kiejtési szabályokkal ebben az alapvető időszakban, a tanulók utánzással sajátítják el a kifejezés hangképét, a kritikus hangokat is. (Egyes magyartól eltérő hangok képzésére (kemény l, lágy l, jeri) vonatkozóan kaptak a gyermekek egészen egyszerű útmutatást, azonban a fonetikai tudatosítás a szükséges mértékben csak az olvasás tanulásakor kezdődik meg.) Legfontosabb auditív szemléltető eszközünk a magnetofon, amelynek segítségével számos feladatot jobban meg lehet oldani, mint nélküle. Bár a magnetofon felhasználásának módszere még kidolgozatlan, annyi azonban határozottan megállapítható, hogy csak a tanár megfelelő irányításával segíti elő a jobb eredményt.

Most csupán általános tapasztalatok ismertetését kíséreltük meg, azonban rövidesen sor kerül konkrét óratervezet bemutatására és elemzésére is.

Eddig a kísérleteknek csak egy szakasza zárult le, jóval nagyobb eredményességgel, mint amit a hagyományos órákon el lehetett érni ennyi idő alatt mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben. Már az első órákon képessé váltak a tanulók egyszerű párbeszédet folytatni egymással, egy-egy témakör lezárása után pedig néhány összefüggő mondattal be tudtak mutatni egész képet, helyiséget. A tanulók jól elsajátították a betervezett anyagot. Tudásuk igen nagy része aktív, bátran, gátlások nélkül beszélnek oroszul az órákon, megtanulták ismereteik sokoldalú alkalmazását. Az osztálynak szinte valamennyi tagja nagyon lelkesen dolgozik.

További feladataink sem kevésbé fontosak. Ki kell próbálni, hogyan hasznosítsuk és fokozzuk a bevezető kurzussal nyert előnyt az orosz nyelvi tanulmányok idején; mit használhatunk fel a bevált módszeres eljárásokból más osztályokban; hogyan tökéletesítsük ezeket az eljárásokat; hogyan lehet a magnetofont minél eredményesebben felhasználni a tanításban, ellenőrzésben; milyen szemléltető eszközöket tervezzünk a továbbiakban stb. Hosszú időre szóló feladatok ezek, melyek megoldásának megkezdése éppen az új tanterv követelményei miatt már nem tűrt halasztást. Reméljük, munkánk hozzájárul a korszerűbb idegen nyelvoktatás kialakításához.

Megjegyzések az összetett mondat tanításához

(VÁLASZCIKK)

A MÓDSZERTANI KOZLEMÉNYEK 1962. II. évf. 3. számában igen elgondolkodtató cikk jelent meg *Implom József* tollából. A cikk az összetett mondatok tanításával foglalkozik. Bírálja az összetett mondatok eddigi tanítását, és az új tanterv szellemében egy eredményesebb, gazdaságosabb módszer bevezetését ajánlja. Ennek az új elgondolásnak a lényege abban áll, hogy mind az alárendelt, mind a mellérendelt mondatfajtákat egy-egy órában tárgyalja. A fennmaradt óraszámot pedig teljes egészében a készségfejlesztés szolgálatába állítja.

A cikkben javasolt feldolgozás egyszerűsége, logikus felépítése és gyakorlatiassága készítette munkaközösségünket arra az elhatározásra, hogy kipróbálja a szerző elgondolásait a gyakorlatban. A több osztályban végzett kísérletünk eredményét szeretnénk most közreadni azzal a szándékkal, hogy egyrészt *megerősítsük* az elgondolás helyes-

ségét, másrészt pedig még eredményesebbé tegyük az összetett mondatok tanítását, éppen a gyakorlatunk során kialakult néhány *módosító javaslatunkkal*.

Az ajánlott módszer — kísérletünk alapján is — célravezetőnek, eredményesnek bizonyult. Gyenge osztályokban is biztosítani tudtuk az anyag teljes megértését, a tanulók aktivitását, elemző készségük és logikus gondolkodásuk fejlesztését.

Az alábbiakban az összetett mondat tanításának 18 órára felbontott tervéhez, menetéhez igazodva tesszük meg észrevételeinket, módosító javaslatainkat.

1. óra. Az egyszerű és összetett mondat Implom-féle meghatározása¹ nagyszerűen bevált a gyakorlatban. A tanulók számára ez a meghatározás sokkal világosabb, érthetőbb, mint a tankönyv megfogalmazása.² Nem is beszélve arról, hogy az utóbbi meghatározás az alárendelt mondatok esetében nem is használható, ugyanis az alárendelt összetett mondatban ugyanannak az egységes gondolatnak valamelyik eleme jelenik meg mellékmondat alakjában.

Az egyszerű és összetett mondat közötti különbséget is könnyen felismerték a tanulók az ajánlott módszerrel. Annak eldöntéséhez, hogy több állítmány esetén egyszerű vagy összetett mondattal állunk-e szemben, jelentős segítséget nyújtott a cikkben felsorolt hármaskövetelmény.³ Tapasztalatunk szerint ezekre a formai elemekre feltétlenül támaszkodhatunk, ugyanakkor azonban hangsúlyozzuk, hogy az egyszerű és összetett mondat elkülönítésében a döntő tényező csakis a mondatban kifejezett gondolat tartalom lehet. Magát a szöveget alkalmasnak találtuk az egyszerű és összetett mondatról tanultak felelevenítésére, de stílári okokból — az „is” kötőszó ötszöri ismétlődése miatt — szükségesnek tartottuk kisebb átalakítását.

A gyengébb-osztályokban szükségét éreztük annak, hogy az 1. órát egy gyakorló óra kövesse, ahol szintén az egyszerű és összetett mondat felismerését gyakoroltuk.⁴

2. óra. Az alá- és mellérendelt összetett mondatok megkülönböztetése teljesen megvalósítható egy órán. Itt is csak a szemléltető szöveg „vonyít” tájzavát kifogásolnánk, meg azt, hogy a kérdő értelmű tárgyi mellékmondatban fölösleges a *hogy* kötőszó (a szöveg 5. mondata és a 3. óra szövegének 4. mondata).

3. óra. Ha a mondatrészek megtanításánál elég szilárd ismereteket nyújtottunk, akkor a főmondat és mellékmondat tanítását is el lehet végezni egy órán. Helyesnek tartjuk, hogy a mellékmondatok különböző fajtáival egy órán ismerkednek meg a tanulók, mert a különféle alárendelt mondatok felismertetése gondolkodásra, meglevő ismereteik felhasználására serkenti a tanulókat.

A *mondatzsugorítás* ezen az órán — véleményünk szerint — elengedhetetlenül szükséges, mert elősegíti annak megértését, hogy a mellékmondat a főmondatnak valamelyik mondatrésze mondat formájában. Természetesen mi sem tartjuk helyesnek a versidézetek zsugorítását, de prózai szöveg esetén egy-egy mondat zsugorításáról, mint fontos bizonyító érvről mégsem mondhattunk le, még akkor sem, ha a gyakorlatban az efféle visszaalakítgatásra nemigen kerül sor.

4. óra. Ezen az órán szükségét éreztük, hogy a rámutatószó (új tanterv szerint utalószó) és kötőszó felismeréséhez hozzávegyük azt is, mi ezeknek a szerepe. A szövegben itt is néhány módosítást kellett eszközölni, mint pl. *Hogy megkaphassa, azért*

¹ Az egyszerű mondat egy mondatból, az összetett mondat pedig két tagmondatból áll.

² Az egyszerű mondat egyetlen gondolatot tartalmaz. Az összetett mondat két vagy több összetartozó gondolatot foglal magába. (Nyelvtankönyv VII. o. 11. o.)

³ Ezekkel az állítmányokkal szemben követelmény, hogy

a) azonos alakúak legyenek,

b) ugyanazon mondatrészek tartozzanak hozzájuk, és

c) általában egymás mellett álljanak.

⁴ Vö. Nyelvtani elemzések I. 27. o.

előbb meg kell vónia a cseh bajnokkal. Otthon azután csak azt lesték a szolgálak, kellenár kötözni.

5. óra. A legfontosabb utalószók és kötőszók megtanítását, szófajok szerinti csoportosítását feleslegesnek tartjuk. Ezzel nem segítjük hozzá tanulóinkat az alárendelt mondatok jobb felismeréséhez. Az utalószók és kötőszók szófajok szerinti, részletező, táblázatos csoportosítása ellen szól az is, hogy a szófajok tanításánál (VI. osztály) nem is foglalkoztunk ilyen fogalmakkal, hogy mutató határozószók, vonatkozó határozószók. Az általános iskolában erre nincs is szükség. Elég, ha a tanuló felismeri ezeket, és tisztában van az utalószók és kötőszók mondatbeli szerepével. Ezt az órát mi gyakorlásra fordítottuk (lásd 2. óra), de bárhol hasznosítható, ahol a nevelő éppen szükségét érzi a további gyakorlásnak. Pl. a 15. óra után is beiktatható fogalmazási, nyelvhelyességi kérdések gyakorlására. Ez utóbbi megoldás annál is inkább indokolt, mert a javasolt feldolgozásban kevés szó esik nyelvhelyességi kérdésekről.

6. óra. A rámutatószó és kötőszó hiánya és pótlása című. órával sem tudunk egyetérteni. Az itt közölt példamondatoknak legnagyobb érdeme éppen a tömörség. Azt kellene inkább megfigyeltetni, mi is az utalószó és kötőszó hiányának vagy meglétének stilisztikai értéke, jelentősége. Ez mindenképpen hasznosabb lenne a tanulók számára, mint írónk, közmondásaink tömör szép mondatainak utaló- és kötőszó pótlásával történő fellazítása.

7. óra. A főmondat és mellékmondat különféle sorrendjének tanítását a javasolt módon végeztük. Hozzátehetjük, hogy szép eredménnyel. Csupán annyit szeretnénk megjegyezni, hogy a helyesírás tudatosítására már itt is kellő gondot kell fordítani. A közbeékelte mondatok tagolása szóban és írásban egyaránt gondot okoz igen sok tanulóknak. Elsikkad pl. az órákon, hogy a közbeékelés érzékeltetése szóban a hangmagasság változtatásával történik.

8. óra. Ez az óra nagymértékben elősegítette a tanulók egyszerű, világos mondat szerkesztését, fogalmazási készségük fejlesztését.

11. óra. Az alárendelt összetett mondat elemzésének menetében a fordított sorrend a helyes, mert csak a mondat szerkezetének vizsgálata után állapíthatjuk meg, hogy a beszélő szándéka szerint milyen az összetett mondat.

Véleményünk szerint az összetett mondatok tanítása során sem mondhatunk le a mondatrészek szerinti, a szófaji, hangtani vagy helyesírási elemzésről. Már csak azért sem, mert a téma feldolgozása 18 órát, azaz 9 hetet vesz igénybe. Nem volna helyes, ha ez alatt az idő alatt nem végeznének ilyen irányú gyakorlatokat a tanulók. Az elemzési készség kialakítása igen sok gyakorlást kíván meg, s így éppen a tervszerű készségfejlesztés érdekében tartjuk szükségesnek a mondattani, szótani, esetleg egy-egy problémát jelentő szó hangtani elemzését is. Nem azt hangsúlyoznánk tehát, hogy az összetett mondatral kapcsolatos speciális elemzésen túl „minden más elemzés legfeljebb alkalmoszerű, kivételes lehet,” hanem éppen azt, hogy az összetett mondat tanítása során is érvényesítenünk kell az új tanterv utasítását, és a régebben tanult ismereteket *tervszerűen* felszínen kell tartanunk.

13. óra. A mi gyakorlatunk is igazolja, hogy igenis megtanítható a mellérendelésnek mind az 5 fajtája egy órán. A sorrend megváltoztatását azonban feleslegesnek tartjuk. A kapcsolatos, ellentétes, választó, következtető, magyarázó sorrend nemcsak megszokáson alapul, hanem annak mondattani alapja is van. Ugyanis az utolsó két mondat már átmenetet jelent a mellérendelés és az alárendelés között.³

A tudományos szempont mellett didaktikai szempontok sem indokolják ennek a sorrendnek a megváltoztatását. Legalábbis a mi kísérletünk ezt igazolta.

³ Vö. A magyar nyelv leíró rendszere II. 431. l.

A mellérendelés 5 fajtájának megtanításához Implom egy mondat *variálását* használja. Ennek a megoldásnak helyességét sok nevelő vitatta, mondván, ez a módszer eredményezi, hogy pl. az 1. mondat nem tiszta esete a mellérendelt kapcsolatos összetételnek (*Szorgalmasan tanultam, és jó bizonyítványt is kaptam*), vagy, hogy a 2. mondat pedagógiailag problematikus. (*Szorgalmasan tanultam, de nem valami jó bizonyítványt kaptam.*)

14. óra. Az átalakítási gyakorlatokkal tehát csinján kell bännünk. Ha a fogalom alkotásnál esetleg valaki indokoltnak is tartja, hogy egy-egy mondat variálásával világítsa meg a tagmondatok tartalmi összefüggését, annak megváltoztatását, mert így szembeötlőbbnek véli a mellérendelés 5 fajtája közötti különbség jelentkezését, a későbbiek során az átalakítási gyakorlatok véleményük szerint feleslegesek. (Kivéve a következtető és magyarázó mondatokat.) A gyakorlás során a *felismerési gyakorlatok* a természetesebbek, életszerűbbek és gondolkodtatóbbak. A szilárd ismeretek érdekében minél több kötőszó nélküli mellérendelt mondat felismerését kell elvégeztetnünk, hogy a tanuló valóban a lényeg alapján, azaz a tagmondatok tartalmi összefüggésének megvizsgálásával, elemzésével döntsön, hogy a szóbanforgó mondat a mellérendelésnek melyik fajtája.

A többi órát teljesen a cikk szerint tartottuk meg.

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy érdemes volt a cikk elgondolásait a gyakorlatban kipróbálni. Kísérletünk nyomán egyre inkább meggyőződésünkké vált — bár, mint kifejtettük, nem mindenben értettünk egyet —, hogy a javasolt feldolgozás hathatós segítséget nyújt az összetett mondatok eredményes tanításához.

Szeged város magyar szakos tanárainak
alkotó munkaközössége

CSILLIK LÁSZLÓ

gyakorlóiskolai igazgató

A bemutatás módszere a történelemtanításban

Az új Tanterv tantárgyunk didaktikai jellegét az *olvasmányos* előadásmódban határozza meg. E meghatározás igen gazdag módszertani tartalmat takar. Azt jelenti, hogy a történelemtanításra háruló feladatokat nevelőinknek a tanulók életkorával összhangban álló pedagógiai gyakorlattal kell megvalósítaniok. Ez a történelemtanártól az eseményes, elbeszélő, leíró, szemléletes, értelmet és érzelmet megragadó, aktívizáló módszerek alkalmazását követeli meg.

Tantárgyunk számtalan anyagrésze önmagában is „olvasmányos”, érzelmet megragadó (Spartacus rabszolga felkelése, a tatárjárás, a nándorfehérvári diadal, Eger ostroma, az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc, a Tanácsköztársaság honvédő harcai stb.). Ezeknek az anyagrészeknek tanítása során az „olvasmányosság”, az érzelmet megragadó módszerek alkalmazása nemigen jelent problémát.

Sokkal több gondot okoz a gazdasági, társadalmi, politikai jelenségek életszerű megjelenítése. Hogyan tanítsuk élményszerűen, a tanulók életkori sajátosságaihoz alkalmazkodva pl. a VI. osztályban Európa gazdasági életének fejlődése a XI–XIII. században c. módszeres egységet, amelyben nem lebilincselő eseményekről van szó? Hogyan mutassuk be szemléletesen, a tanulókat megragadóan népünk életét a XII.